

tasavvur

tekirdag ilahiyat dergisi | tekirdag theology journal

e-ISSN: 2619-9130

tasavvur, Haziran/June 2024, c. 10, s. 1: 245-270

Receb-i Sivâsî'nin *Necmü'l-Hüdâ* Adlı Eseri Bağlamında Allah Dostları ve Sözde Sûfilere Dair Görüşlerinin Değerlendirilmesi

Evaluation of Receb-i Sivâsî's views on friends of Allah and so-called Sufis in the context of his work named *Necmü'l-Hüda*

Fatih ÇINAR

Dr. Öğr. Üyesi, Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi

İlahiyat Fakültesi, Tasavvuf

Assist. Prof. Tekirdağ Namık Kemal University

Faculty of Theology, Department of Sufism

cinar.fatih.58@hotmail.com

ORCID: 0000-0001-8192-1714

DOI: 10.47424/tasavvur.1447818

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Date Received: 6 Mart / March 2024

Kabul Tarihi / Date Accepted: 30 Mayıs / May 2024

Yayın Tarihi / Date Published: 30 Haziran / June 2024

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Haziran / June

Atıf / Citation: Çınar, Fatih . "Receb-i Sivâsî'nin *Necmü'l-Hüdâ* Adlı Eseri Bağlamında Allah Dostları ve Sözde Sûfilere Dair Görüşlerinin Değerlendirilmesi".

Tasavvur - Tekirdağ İlahiyat Dergisi 10 / 1 (Haziran 2024): 245-270.

<https://doi.org/10.47424/tasavvur.1447818>

İntihal: Bu makale, ithenticate yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by ithenticate. No plagiarism detected.

web: <http://dergipark.gov.tr/tasavvur> | <mailto:ilahiyatdergi@nku.edu.tr>

Copyright © Published by Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi,
İlahiyat Fakültesi / Tekirdag Namık Kemal University, Faculty of
Theology, Tekirdag, 59100 Turkey.

CC BY-NC 4.0

Öz

Halvetiyye tarikatının ana şubelerinden biri olan Şemsiyye kolunun kurucusu Şemseddîn-i Sivâsî'dir. Sivâsî, aslen Zilelidir. O, Sivas'a gidişinin ardından buranın faaliyetlerine merkez olması ve Zile'nin o dönemde Sivas'a bağlı bir yerleşim merkezi olması gibi sebeplerle "Sivâsî" nisbesi ile meşhur olmuştur. Sivâsî'nin ilmî, vicdânî, siyâsî, kültürel ve askerî tesirlerine, ona en yakın isimlerden biri olarak şahitlik eden kişi ise yeğeni, damadı ve Sivas'taki âsitânedede şeyhlik görevi de yapan Receb-i Sivâsî'dir. O, yaklaşık elli yıl Şemseddîn-i Sivâsî'nin sırlarına vâkıf olmuş ve Şemseddîn Efendi'nin vefatından sonra onun hayatına dâir birinci elden bilgileri paylaştığı *Necmü'l-hüdâ fî menâkibi's-şeyh Şemseddîn ebi's-senâ* adlı eseri kaleme almıştır. Her ne kadar *Necmü'l-hüdâ*, temelde Şemseddîn-i Sivâsî'nin doğumu, ailesi, ilmî ve mânevî gelişimi, hizmetleri, halifeleri, tesir halkası ve Eğri Seferi'ne katılması gibi konu başlıklarıyla Sivâsî'ye hasredilmiş bir eser gibi görünse de Recep Efendi, eserin satır aralarında tasavvufî düşüncelerini yansıtan önemli bilgilere de yer vermiştir. Bu çalışmada Receb-i Sivâsî'nin *Necmü'l-hüdâ* adlı eseri bağlamında bir Halvetî-Şemsi şeyhi olarak Allah dostları ve sözde sûflere dair düşünceleri ele alınmıştır. Başta Şemseddîn-i Sivâsî olmak üzere, onun *Necmü'l-hüdâ*'da Allah dostları ve sözde sûflere dair düşüncelerine tesir eden isimler üzerinde durulmuş, ayrıca Recep Efendi'nin tasavvufî görüşlerinin, tasavvuf ehli ve Şemseddîn-i Sivâsî'nin düşüncelerinin kendisinden sonraki kuşaklara aktarmadaki fonksiyonuna dikkat çekilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Tasavvuf, Receb-i Sivâsî, Necmü'l-hüdâ, Allah Dostları, Sözde Sûfler, Değerlendirme.

Abstract

The founder of the Şemsiyye branch, one of the main branches of the Halvetiyye sect, is Şemseddîn-i Sivâsî. Sivâsî is originally from Zile. After he went to Sivas, he became famous with the title of "Sivâsî" due to the fact that this place became the center of his activities and Zile was a settlement center connected to Sivas at that time. The person who witnessed Sivâsî's scientific, conscientious, political, cultural and military influences, as one of the people closest to him, is his nephew and son-in-law, Receb-i Sivâsî, who also served as a sheikh in the asitane in Sivas. Recep Efendi was privy to the secrets of

Şemseddîn-i Sivâsî for about fifty years and after the death of Şemseddîn Efendi, he wrote the work called *Necmü'l-hudâ fî Menâkıbı'ş-Şeyh Şemseddîn Ebi's-senâ*, in which he shared first-hand information about his life. Although *Necmü'l-hudâ* seems to be a work devoted to Sivâsî, with topics such as Şemseddîn-i Sivâsî's birth, his family, his scientific and spiritual development, his services, his caliphs, his circle of influence and his participation in the Eğri Excursion, Recep Efendi also included important information reflecting his Sufi thoughts between the lines of the work. In this study, Receb-i Sivâsî's thoughts about the friends of God and the so-called Sufis, which he mentioned as a Halvetî-Şemsî sheikh, in the context of his work called *Necmü'l-hudâ*, were discussed. The names that influenced his thoughts about the friends of Allah and the so-called Sufis in *Necmü'l-huda*, especially Şemseddîn-i Sivâsî, were emphasized, in addition, attention was drawn to the function of Recep Efendi's Sufi views in transferring the thoughts of Sufis and Şemseddîn-i Sivâsî to the next generations.

Keywords: Sufism, Receb-i Sivasi, Necmu'l-Huda, Friends of Allah, So-called Sufis, Evaluation.

Giriş

Halvetiyye tarikatı, İslam düşünce tarihini derinden etkileyen tasavvufî yollardan biridir.¹ Cehri zikir, yoğun halvet süreçleri ve Hakk'a vuslata engel olan nefsin direncini kırmaya yönelik adımları ile dikkat çeken Halvetiyye tarikatının, İstanbul başta olmak üzere Zile, Tokat, Sivas ve Anadolu'nun birçok noktasında, Balkanlar ve Kıbrıs gibi Anadolu dışında yayılmasında etkin olan ana şubelerinden biri Şemseddîn-i Sivâsî'ye (öl. 1006/1597) nispet edilen Şemsiyye koludur.² Şemsiyye kolu 16. yüzyılda hissedilmeye başlayan, 17. yüzyılda zirveye ulaşan ve sonrasında değişen tonlarda devam eden Ka-

¹ Süleyman Uludağ, "Halvetiyye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 15/393-395; Mustafa Aşkar, "Bir Türk Tarikatı Olarak Halvetiyye'nin Tarihî Gelişimi ve Halvetiyye Silsilesinin Tahlili", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* (1999), 39/536-563.

² Abdülbâki Gölpınarlı, "Şemsiyye", *İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: MEB Yayınları, 1970), 11/422-423; Hasan Aksoy, "Şemseddin Sivasi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 38/523- 526.

dızâdeliler-Sivâsiler tartışmaları ile bir hayli gündemde kalmıştır.³ Şemsiyye kolu şeyhleri, ilmî ve siyâsî mülâhazaları ile tartışmalar sürecinde tekke tarafını temsil etmişlerdir. Tekke veya medrese tarafı şeklinde bir ayırımın son derece zor olduğu bu süreçte Şemsiyye şeyhleri, yolun pîri olan Şemseddîn-i Sivâsî ve takipçilerinin izini sürmüşlerdir.⁴ İlmî gayretleri, eserleri, müderrislik süreci, siyâsî ilişkileri, askerî faaliyetlere olan katkısı, irşad faaliyetleri ve kültürel tesiriyle Osmanlı toplumunu derinden etkileyen Şemseddîn-i Sivâsî'nin düşünce dünyasının sonraki nesillere aktarılmasında kilit isimlerden biri Receb-i Sivâsî'dir (öl. 1009/1600).⁵ Recep Efendi, Şemseddîn-i Sivâsî'nin ağabeyinin oğlu, talebesi, halifesi ve damadıdır. Yaklaşık elli yıl Şemseddîn-i Sivâsî'nin hizmetinde bulunan Recep Efendi, Şemseddîn Efendi'nin vefatından sonra Sivas'taki âsitânedeki şeyh olarak görev de yapmıştır.⁶ Recep Efendi'nin naklettiğine göre Zile'de ve Sivas'ta Şemseddîn-i Sivâsî'nin evine rahatlıkla girip çıkan ve onun sırdaşı olan Recep Efendi,⁷ Şemseddîn Efendi'nin vefatından sonra onun hatırasını canlı tutmak ve sonraki nesillere, birinci elden Sivâsî'nin hayatını ve mücadelesini anlatmak için *Necmü'l-hüdâ fî menâkibi'ş-şeyh Şemseddîn ebi's-senâ* adlı bir eser kaleme almıştır.⁸ Recep Efendi, bu eserde ana konu olarak Şemseddîn-i Sivâsî'yi ele almakla beraber satır aralarında ve bazen de müstakil başlıklarda tasavvufî düşüncesini de esere yan-

³ İbrahim Baz, *Kadıızâdeliler Sivâsiler Tartışması* (İstanbul: Otto Yayınları, 2019), 51-121; Muhammet Raşit Akpınar, *Kadıızâdeliler ve Sivâsiler Tartışması* (İstanbul: Fecr Yayınları, 2019), 39-103.

⁴ Cengiz Gündoğdu, *Bir Türk Mutasavvıfı: Abdülmecid Sivâsî, Hayatı, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri* (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2000), 12-29; İbrahim Baz, *Abdülehad Nûrî-i Sivâsî, Hayatı, Eserleri ve Görüşleri* (İstanbul: İnsan Yayınları, 2007), 55-69.

⁵ Fatih Çınar, "Halvetî-Şemsî Şeyhlerinden Receb-i Sivâsî ve "Necmü'l-hüdâ fî menâkibi'ş-Şeyh Şemsüddîn Ebü's-Senâ" Adlı Eseri", *Süfi Araştırmaları* 9/18, (2018), 77-79.

⁶ Sivas'taki tekkede Şemseddîn-i Sivâsî'nin vefatından sonra oğlu Pir Mehmed Efendi (öl. 1007/1598) görev alır. Onun vefatı üzerine Recep Efendi bu tekkede bir müddet vazife yapar. Mehmet Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, haz. A. Fikri Yavuz - İsmail Özen (İstanbul: Meral Yayınevi, ts), 1/393; Kadir Özköse, "Osmanlı Devleti Döneminde Sivas'ın Tasavvufî Kültür Yapısı", *Osmanlılar Döneminde Sivas Sempozyumu Bildirileri*, ed. Şeref Boyraz (Sivas: Sivas Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, 2007), 2/44.

⁷ Fatih Çınar, "Şemseddîn-i Sivâsî'nin Sırrı: Receb-i Sivâsî ve Şemseddîn-i Sivâsî ile Münasebeti", *Somuncu Baba* 263, (2022), 48-52.

⁸ Receb-i Sivâsî, *Necmü'l-hüdâ*, (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Lala İsmail Kitaplığı, 694/2), 1a-1b.

sıtmıştır. Onun Yahyâ-yı Şîrvânî'den (öl. 890/1485) Şemseddîn-i Sivâsî'ye uzanan süreçte Halvetiyye tarikatının ana fikirlerini aktaran bu tavrının, Halvetiyye tarikatının Şemsiyye kolunun düşünce dünyasının daha sonraki nesillere aktarılmasında önemli bir rol oynadığı görülmektedir. Bu öneminden dolayı, çalışmada, Recep Efendi'nin *Necmü'l-hüdâ* adlı eseri bağlamında Allah dostları ve sözde sâfilere dair düşünceleri ele alınmış, onu etkileyen ve Recep Efendi'nin düşünce dünyasının izlerini süren bazı isimler üzerinde durulmuştur.

1. Receb-i Sivâsî ve *Necmü'l-hüdâ fî menâkıbı'ş-şeyh Şemseddîn ebi's-senâ* Adlı Eseri

949/1540 yılında Zile'de dünyaya gelen Receb-i Sivâsî'nin babası, Şemseddîn-i Sivâsî'nin ağabeyi İbrâhîm-i Sivâsî (öl. 1000/1591)'dir. Sivas Meydan Câmi imam-hatipliği görevinde bulunan İbrâhîm Efendi'nin⁹ takva sahibi, alçak gönüllü, Kur'ân hâfızı, ilmi ile amel eden ve gece gündüz ilmî faaliyetlere devam eden biri olduğu aktarılmaktadır.¹⁰ Velûd bir müellif olan İbrâhîm Efendi'nin¹¹ eşi yani Recep Efendi'nin annesi ve varsa diğer çocuklarına yani Recep Efendi'nin kardeş(ler)ine dair bilgi bulunmamaktadır.¹² Recep Efendi'nin Şemseddîn-i Sivâsî'nin dışında Muharrem Efendi (öl. 1000/1592)¹³ ve İsmâîl-i Sivâsî (öl. ?) adlı iki amcası daha vardır.¹⁴

⁹ Gündoğdu, *Abdülmecid Sivasî*, 43.

¹⁰ Recep Sivasî, *Hidayet Yıldızı Şemseddin Sivasî'nin Menkıbeleri*, ter. H. Şemsi Güneren, (İstanbul: Seçil Ofset, ts.), 73.

¹¹ İbrâhîm-i Sivâsî'nin tespit edilen eserleri şunlardır: “*Şerhu risâle fî ilmi âdâbi'l-bahs* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi Bölümü, 6175); *Hâşiye ale'l-âdâb* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Tirnova, 1252); *Hâşiye alâ şerhi'l-vad'iyye li'l-İslâm* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Carullah, 1851); *Mecmûatü kasâid fî medhi şeyhu'l-İslâm Feyzullah Efendi* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi, 2843); *Şerhu adâbu'l-Birgivi*, (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Servili, 281); *Hâşiye alâ şerhi Taşköprü-zâde alâ âdâbi'l-münâzara*, (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Laleli, 3031); *Risâle fî mebhâhisu't-ta'rîf*, (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Kılıç Ali Paşa, 658).”

¹² Gündoğdu, *Abdülmecid Sivasî*, 43.

¹³ Muharrem Efendi'nin eserleri şunlardır: Muharrem Efendi, *Hâşiye ale'l-fevâidü'z-ziyâiyye ale'l-Kâfiye, Kunûzü'l-evliyâ, Menâkıbu'l-eimmeti's-selâseti alâ mezhebi ehl-i sünneti ve'l-cemâati, Telhîsü'l-miftâh mine'l-meânî ve'l-beyân, Mecmâü'l-mehâsin, Zübdetü'l-âsâr fî şerhi muhtasaru'l-menâr ve hediye'tü's-sulûk fî şerhi tuhfetü'l-mulûk*. Recep Sivasî, *Necmü'l-hüdâ*, 73; Abdülmecid Sivasî, *Letâifü'l-ezhâr ve lezâzü'l-esmâr* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Mihrişah Sultan,

İlmî ve mânevî kişilikleriyle dönemlerinde ve sonraki süreçte büyük izler bırakan köklü bir âileden gelen Recep Efendi, yolunu takip ettiği aile fertleri gibi ilim ve mâneviyât sahalalarında gayret gösterir. Recep Efendi, ilk olarak amcası Şemseddîn-i Sivâsî'den ders alarak ilim hayatına başlar. Daha sonra Sahn-ı Semân Medresesi'nde dersiâm olan Recep Efendi, mânevî bir işaretle bu görevinden ayrılır sonrasında ise Sivas'a dönerek amcası Şemseddîn-i Sivâsî'nin tesir halkasına tekrar dahil olur.¹⁵ Daha önce de ifade edildiği gibi, Recep Efendi'nin amcası ve kayınpederi olan Şemseddîn-i Sivâsî,¹⁶ Halvetiyye tarikatının dört ana şubesinden Şemsiyye, diğer adıyla Sivâsiyye kolunun müessesidir.¹⁷ İstanbul başta olmak üzere Anadolu, Kıbrıs ve Rumelî'nin birçok noktasında yayılan bu şube, Sivas, Tokat ve Zile çevresinde daha yoğun bir şekilde taraftar bulmuştur.¹⁸

255), 140a; Mehmed Nazmi, *Hediyetü'l-ihvân*, haz. Osman Türer (Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1982), 118; Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, 1/393; Gündoğdu, *Bir Türk Mutasavvıfı*, 42.

¹⁴ İsmâil-i Sivâsî'nin eserleri şunlardır: *Şerhu Mülteka'l-Ebhur, Risâle alâ kaolî'l-Beydavi fi tefsîri kavli Teala Ahkâben, Şerhu Risâleti's-sağâir ve'l-kebâir, Şerhu Risâleti'l-velediyye ve risâle fi uddu'l-kebîre, Tahrîr-i Kâfiye, Hâşiye ala şerhi İsamuddin ve hâşiye ala şerhi'l-istitâreti's-Semerkindiyye li'l-İsam*. Sivâsî, *Necmü'l-hüdâ*, 7a-7b; Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, 1/95; Hüseyin Vassaf, *Sefîne-i Evliya*, haz. Mehmet Akkuş - Ali Yılmaz (İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2006), 3/479; Ahmet Özel, *Haneî Fıkıh Âlimleri* (Ankara: TDV Yayınları, 2006), 256; Fatih Çınar, "İsmail es-Sivasî ve Süflerin Raks/Deveranı Hakkında Verdiği Bir Fetvası", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13/1, (2009), 341-358; a.mlf., *Şemseddîn-i Sivâsî ve Tasavvufî Görüşleri* (Sivas: Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2022), 42-43.

¹⁵ Vassaf, *Sefîne-i Evliya*, 3/479.

¹⁶ Recep Efendi, Şemseddîn-i Sivâsî'nin "Safîyye" adlı kızıyla evlenmiştir. Sivâsî, *Necmü'l-hüdâ*, 36b.

¹⁷ Çınar, *Şemseddîn-i Sivâsî ve Tasavvufî Görüşleri*, 1-415.

¹⁸ Y. Ziya Yörükân, *Müslümanlık ve Kur'ân-ı Kerim'den Âyetlerle İslam Esasları* (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1998), 143; Osman Türer, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf Tarihi* (İstanbul: Seha Neşriyat, 1995), 185; Gündoğdu, *Bir Türk Mutasavvıfı*, 163. Şemseddîn-i Sivâsî'nin tesis ettiği, onun vefatından sonra Recep Efendi'nin Sivas'taki âsitânede temsilciliğini yaptığı bu yolun Şemseddîn-i Sivâsî'ye iki koldan ulaşan silsileleri şu şekildedir: Seyyid Yahya Şirvanî>Yusuf Mahdum Şirvanî (öl. 894/1489)>Mevlânâ Muhammed Rukiyye (öl. ?)>Şahkubad Şirvânî (öl. 950/1543)>Abdülmeccid-i Şirvânî (öl. 970/1564)>Şemseddîn-i Sivâsî (öl. 1006/1597). Seyyid Yahya-yı Şirvânî>Habîb-i Karamânî (öl. 903/1497)>Amasyalı Şeyh Hacı Hızır Efendi (öl. ?)>Şeyh Muslihuddîn Efendi (öl. ?)>Şemseddîn-i Sivâsî. Sadık Vicdani, *Tarikatlar ve Silsileleri*, haz. İrfan Gündüz (İstanbul: Enderun Kitabevi, 1995), 250-252.

Biraz esmerce olmasından dolayı “Kara Şems” lakabıyla anılan Şemseddîn-i Sivâsî, on yedinci yüzyılda alevlenen Kadızâdeliler-Sivâsiler tartışmalarında Sivâsiler tarafının yolunu takip ettiği en önemli isimdir.¹⁹ Şemseddîn Efendi, ilmî kimliği, mânevî şahsiyeti, askerî faaliyetleri ve sosyal tesirleriyle döneminin önde gelen isimleri arasında yer almaktadır.²⁰ Şemseddîn-i Sivâsî, Zile’den Sivas’a göç etmesi, Sivas Koca Hasan Paşa (Meydan) Câmîî merkezli irşâd faaliyetleri, yetiştirdiği halifeleri, tespit edilen yirmi dört eseri ve ömrünün son demlerinde III. Mehmed Hân (öl. 1012/1603) ile katıldığı Eğri seferi gibi sebepler dolayısıyla tesir halkasını şekillendirmiştir.²¹ Eğri Seferi dönüşü Sivas’ta vefat eden Şemseddîn-i Sivâsî, Koca Hasan Paşa Câmîî avlusuna defnedilmiştir.²²

Recep Efendi, *Necmü’l-hüdâ* adlı eserinde Şemseddîn Efendi’nin de şeyhi olan Abdülmecîd-i Şîrvânî ile görüşmesinden ve aralarında geçen bazı olaylardan bahseder. Buna göre Recep Efendi, Zile’de Şemseddîn-i Sivâsî’nin kapısında hizmetle meşgulken Abdülmecîd-i Şîrvânî Zile’ye gelir ve Recep Efendi’nin Şemseddîn Efendi’nin evine bitişik olan evinde misafir olur. Recep Efendi’nin verdiği bilgiye göre, delikanlılığı döneminde gerçekleşen bu ziyarette o, evinin yakında bulunan bir mescitte kalır. Abdülmecîd-i Şîrvânî çoğunlukla, gece yarılarında sonra teheccüd namazı kılmak üzere Recep Efen-

¹⁹ Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, 1/120.

²⁰ Onun hayatı, eserleri, ilmî ve mânevî yönü, kültürel, siyâsî ve sosyal tesirleriyle ilgili birçok çalışma kaleme alındığından burada bu konularla ilgili detaylı bilgi aktarılmayacaktır. Mahmûd Cemâleddîn el-Hulvî, *Lemezât-ı Hulviyye ez Lemeât-ı Ulviyye*, haz. Mehmet Serhan Tayşi (İstanbul: Semerkand Yayınları, 2013), 562; Kâtip Çelebi, *Keşfü’z-zunûn ‘an esâmi’l-kütübi ve’l-fünûn* (Bağdat: Mektebetü’l-müsennâ, 1941), 1/729; 2/1001, 1123; Abdülbâki Gölpınarlı, *Türkiye’de Mezhepler ve Tarikatlar* (İstanbul: İnkılap Yayınları, ts.), 213; Vicdânî, *Tomâr-ı Turûk-ı Aliyye*, 250; Mehmed Tâhir, *Ahlak Kitaplarımız* (İstanbul: Necmi İstikbâl Matbaası, 1325), 12; Hasan Aksoy, *Şemseddîn-i Sivâsî: Hayatı, Eserleri ve Mevlidi* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1983), 3-12.

²¹ Feridun Emecen, “Mehmed III”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2003), 28/407-413; Çınar, *Şemseddîn-i Sivâsî ve Tasavvufi Görüşleri*, 35-413.

²² Ahmed Hilmi, *Ziyaret-i Evliya*, haz. Selami Şimşek (İstanbul: Buhara Yayınları, ts), 107-111; Hüseyin Akkaya, *Şemseddin Sivâsî’nin Süleymâniyyesi* (İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1998); Fikret Mutlu, *Şemseddin Sivâsî’nin Hayatı, Eserleri ve Tasavvufi Düşüncesi* (Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2005); İbrahim Yasak, *Sivas Yatırları ve Abdülvehhab Gazi Hazretleri* (Sivas: Seyran Yayınları, 2004), 103-105; Gündoğdu, *Bir Türk Mutasavvıfı*, 44-55.

di'nin kaldığı bu mescide gelir. Bir gece yine teheccüd namazı için bu mescide gelen Şirvânî, Recep Efendi'yi uyanık ve lambayı yakmış halde kitapları mü-talaa ederken görür ve bunun üzerine sabahleyin şehrin ileri gelenlerinin bu-lunduğu, bir bahçede yapılan toplantıya Recep Efendi'yi de davet eder. Şir-vânî, Recep Efendi'nin ibadet ve ilme olan düşkünlüğünü takdir ederek "Ey burada hazır bulunanlar! Ben bu küçüğün kitaplarla meşguliyetten büyük bir zevk aldığını ve bu hususta tam bir gayret içerisinde olduğunu gördüm. Çalışma ve gayretiyle bu hâlinin onu pek çok nasiplere nail edeceğini anladım" cümlelerini sarf eder. Ardından Şemseddîn Efendi'ye, "Ey Şemseddin! Bu delikanlıyı gözet. Muhakkak ki o, sana lazım olacak" der. Recep Efendi, Şir-vânî'nin bakış ve sözlerinin bereketiyle yaşının altmışa ulaşmış olmasına, son altı yıldır görmesini zayıflatan bir hastalığa yakalanmasına, eline bir kitap, kalem veya yazacak bir şey almamasına rağmen öğüt ve nasihat günlerinden hiç taviz vermediğini belirtir.²³ Gönlünün genişlediği ve ferahladığı bu hâl üzere Mevlâ'nın emirlerine itâate tam bir teslimiyetle devam ettiğini belirten Recep Efendi, kalbinin sahîh kaynaklığı ve şâhitliğiyle meydana gelen *Necmü'l-hüdâ* adlı risaleyi de bir kâtime yazdırdığını söyler.²⁴

Recep Efendi, Şemsiyye âsitânesindeki görevini sürdürürken 1600 yılında vefat eder ve Sivas Koca Hasan Paşa Câmîi hazîresine defnedilir.²⁵

Velûd bir müellif olan Recep Efendi'nin²⁶ çalışmaya konu olan *Necmü'l-hüdâ fî menâkibi's-şeyh Şemseddîn ebi's-senâ* adlı eseri, Süleymaniye Kütüphanesi

²³ Sivâsî, *Necmü'l-hüdâ*, 52a.

²⁴ Sivâsî, *Necmü'l-hüdâ*, 42b-43b; a.mlf., *Risâle fî usûli'l-Halvetiyye*, 17; Fatih Çınar, "Şems-i Sivâsî'nin Marifet ve Aşk Güneşi: Abdülmecid Şirvanî", *Sultan Şehir* 6/14, (2012), 131-135.

²⁵ Recep Efendi'nin vefat tarihi bazı kaynaklarda 1604 olarak zikredilmiştir. Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, 1/176; Kadir Özköse, *Anadolu Tasavvuf Önderleri* (Konya: Ensar Yayınları, 2008), 419. Ancak, tekkede görev yapan isimlerin vefat tarihleri göz önüne alındığında 1600 yılı vefat tarihi olarak daha isabetli görünmektedir. Nazmî, *Hediyyetü'l-İhvan*, 123; Müstakim-zâde Süleyman Sadeddîn, *Hülâsatü'l-Hediyye* (İstanbul: Millet Kütüphanesi, Ali Emiri, Şer'iyye, 1082), 23a; Gündoğdu, *Bir Türk Mutasavvıfı*, 56.

²⁶ Recep Efendi'nin tespit edilen eserleri şunlardır: *Nûru'l-hüdâ ve İlahiyat Mecmuası* (Bursalı Mehmet Tahir'in *Osmanlı Müellifleri* adlı kitabında zikrettiği bu eserlere ulaşılammıştır. Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, 1/176), *Risâle fî usûli'l-Halvetiyye veya Esmâu'l-vusûl* (İstanbul: Beyazıt Kütüphanesi Veliyüddin Efendi Bölümü, 1836), 103-111), *Necmü'l-hüdâ fî menâkibi's-şeyh Şemseddîn ebi's-senâ* (*Şems-i Sivâsî Menâkibnâmesi*), ter. Fatih Çınar (İstanbul: Büyüyenay

si, Lala İsmail Kitaplığı No: 694/2'dedir. Arapça olan eser, İstanbul'da 1089/1678'de kaleme alınmıştır. Bu eser, Şemseddîn-i Sivâsî'nin torunlarından H. Şemsi Güneren²⁷ tarafından tercüme edilmiş ve oğlu M. Fatih Güneren²⁸ tarafından gözden geçirilerek yayımlanmıştır.²⁹

Fasıl, hikâye ve fayda gibi başlıklara ayrılarak şekillendirilen *Necmü'l-Hüdâ*, elli altı varaktır. Recep Efendi, eserde Abdülkâdir-i Geylânî (öl. 561/1165-66), Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî (öl. 672/1273), Yahyâ-yı Şîrvânî, Habîb-i Karamânî, Abdülmecîd-i Şîrvânî³⁰ gibi isimlerden bazı menkabeler aktarmıştır.³¹ Yazma eser kütüphanelerinde yapılan taramalar neticesinde bulunan tek nüshasının sonunda 1089/1678 yılında, Şeyh Mehmed'in oğlu Mehmed Emin (öl. ?) tarafından istinsah edildiği bilgisi yer almaktadır.³² Bu veriler, elimizde bulunan nüshanın müellif nüshası olmadığını göstermektedir.

Receb-i Sivâsî'nin *Necmü'l-hüdâ*'sı Halvetiyye tarikatının ana şubelerinden biri olan Şemsiyye (Sivâsiyye) kolunun müessisi olan Şemseddîn-i Sivâsî'nin hayatı, eserleri, siyâsî ilişkileri, sohbet tarzı, terbiye metodu, mânevî olgunlaşma süreci, üstâdları, halîfeleri ve dönemindeki ilim ve tasavvuf ehline dair içerdiği bilgilerle bu alandaki en temel kaynaktır. Müellifinin Şemseddîn

Yayımları, 2019), 24-170; Fatih Çınar, "Receb-i Sivâsî ve 'Risâle fî usûlî'l-Halvetiyye' Adlı Eseri", *Sûfî Araştırmaları* 3/6, (2012), 85.

²⁷ Güneren, *Hidayet Yıldızı*, s.4-5; Cengiz Gündoğdu, "Halvetiyye Tarikatı Şemsiyye Kolu Meşâyîhi ve Şemsi Dergâhı Son Post-nişini: Hüseyin Şemsi Güneren", *Ekev Akademi Dergisi* (2002), 53-70.

²⁸ Müjgân Üçer, "Şemseddin Sivâsî Hazretleri (1520-1597) ve Son Sivâsîlerden Hatıralar", *İlim ve Kültür Tarihinde Sivasîler, Ulusal Sempozyum Tebliğleri*, ed. Osman Kavaklıoğlu vd. (Sivas: Kemaleddin İbn-i Hümmam Vakfı Yayınları, ts.) 56-63.

²⁹ Eserin adı *Necm-ül Hüdâ Fî Menâkıb-iş-Şeyh Şems-id-dîn Eb-is-senâ* şeklinde verilmiştir. Hâlbuki çalışmanın adı yazım itibarıyla *Necmü'l-hüdâ fî menâkibi'ş-Şeyh Şemseddin Ebi's-Senâ* şeklinde olmalıydı. Eserin yazarı ise, "*Şeyh Receb-üs Sivâsî*" şeklinde ifade edilmiştir. Doğru yazım şekli "*Şeyh Receb-i Sivâsî*" olmalıydı. Sivâsî, *Hidayet Yıldızı*, 1. Eserde alt başlık olarak *Menâkıbu'ş-Şeyhi'l-Kâmil Şemseddîn-i Sivâsî* ifadesi kullanılmıştır. Eserin müellifi olarak ise "*eş-Şeyh Recep Efendi (Allah onun ruhunu takdis etsin ve bizi onun nefesleriyle bereketlendirsın)*" ibaresi yer almaktadır. Sivâsî, *Necmü'l-hüdâ*, Ön Sayfa.

³⁰ Sivâsî, *Necmü'l-hüdâ*, 20b-21a.

³¹ Sivâsî, *Necmü'l-hüdâ*, 24b, 27a, 36b.

³² Sivâsî, *Necmü'l-hüdâ*, 69a.

Efendî'nin yeğeni, damadı ve halîfesi olması yönüyle dikkat çeken bir çalışmadır. Ayrıca Şemseddîn-i Sivâsî ve Şemsiyye kolu ile ilgili bazı kaynaklarda yer alan farklı bilgilerin tashih edilmesi bakımından da önem arz etmektedir. Örneğin bazı kaynaklarda Şemseddîn-i Sivâsî'nin yirmi ile kırk arasında değişen sayıda eseri olduğundan bahsedilmektedir.³³ Hâlbuki Recep Efendi eserinde, Şemseddîn-i Sivâsî'nin yirmi bir eser kaleme aldığını, eserlerin yazılış gerekçelerini ve zamanlarını ayrıntılı bir şekilde anlatmıştır.³⁴

Necmü'l-hüdâ, Sivas ve bölge tarihiyle ilgili verdiği bilgiler dolayısıyla da dikkate değer bir eserdir. Şöyle ki müellif, o dönemde Sivas'ta yaşayan âlim ve velî zatlara dair bazı bilgiler nakletmiş yine Sivas'ta medfûn bazı âlim ve velî zatlardan bahsetmiş, ayrıca, Sivas'ta meydana gelen ve kendisinin bizzat şahit olduğu bazı önemli olayları da gündeme taşımıştır. Örneğin müellif, Yozgat ve Çorum merkezli başlayan Sivas, Kayseri, Elbistan ve Canik gibi birçok beldeyi etkileyen Karayazıcı isyanına detaylı bir şekilde eserinde yer vermiştir ki onun verdiği bu bilgiler, başta Sivas olmak üzere o dönemde birçok merkezde meydana gelen olayların birinci ağızdan nakledilmiş şekli olması hasebiyle tarihî değer taşıyan ve çalışmayı kıymetlendiren unsurlardır.³⁵

2. Receb-i Sivâsî'nin *Necmü'l-hüdâ* Adlı Eserinde Allah Dostları ve Sözde Velîlere Dair Görüşleri ve Değerlendirilmesi

Receb-i Sivâsî'nin tasavvufî görüşleri, yetiştiği çevrenin üzerindeki tesirini gösteren numuneler olması ve yetiştirdiği insanlar üzerinde tatbik ettiği usullere işaret etmesi bakımından önemlidir.³⁶ Bundan dolayı Halvetî-Şemsî

³³ M. Nâil Tuman, *Tuhtfe-i Na'îlî Divân Şâirlerinin Muhtasar Biyografileri*, haz. Cemal Kurnaz - Mustafa Tatçı (Ankara: Bizim Büro Yayınları, 2001), 2/498-499; Gölpinarlı, "Şemsiyye", 422-423; Recep Toparlı, *Şemseddin Sivâsî Divanı* (Sivas: Gurbet Yayınları, 1983), 16-17; Aksoy, "Şemseddin Sivasi", 25-26; Gündoğdu, *Bir Türk Mutasavvıfı*, 50-51; Baz, *Abdülehad Nûrî-i Sivâsî*, 66; Fatih Ramazan Süer, *Şemseddîn-i Sivâsî Divânı* (İstanbul: H Yayınları, 2017), 15-21.

³⁴ Sivâsî, *Necmü'l-hüdâ*, 15a-17a.

³⁵ Özden Aydın, "Sivâsî Şeyhlerine Ait Menâkıbnâmelerde Karayazıcı İsyanı", *International Social Sciences Studies Journal* 6/74, (2020), 5467-5469; Çınar, "Halvetî-Şemsî Şeyhlerinden Receb-i Sivâsî ve "Necmü'l-hüdâ fî menâkibi'-ş-Şeyh Şemsüddîn Ebü's-Senâ" Adlı Eseri", 77-79.

³⁶ Çınar, "Receb-i Sivasi ve 'Risâle fî usûlî'l-Halvetiyye' Adlı Eseri", 81-90.

pîri Şemseddîn-i Sivâsî'ye dair en temel kaynak olan *Necmü'l-hüdâ'* da Recep Efendî'nin dağınık halde bulunan bazı görüşlerini bir araya getirmenin, bu yolda ilmî ve manevî kişiliği ile derin izler bıraktığı anlaşılan Recep Efendî'nin Halvetî-Şemsî yolunun temel görüşlerini yansıtan fikirlerini bir bütünlük içerisinde serdetmenin önemli olduğu görülmektedir. Receb-i Sivâsî, *Necmü'l-hüdâ'* da bilgi, varlık, hâl, makâm, şeyh mürîd ilişkisi, cezbe ve Allah dostları gibi birçok konuya değinmiştir. Onun bahsi geçen konulara dair görüşlerinin temel argümanı gerçek manada Hak dostları ve bu konuyu istismar eden zihniyete dair aktarımlarıdır. Bu nedenle bu çalışmada diğer görüşlerine de kaynaklık etmesi bakımından Receb-i Sivâsî'nin Allah dostları ve sözde sûfilerle ilgili görüşlerine ve bu görüşlerin değerlendirilmesine yer verilmiştir.

2.1. Receb-i Sivâsî'nin Allah Dostlarına Dair Görüşleri ve Değerlendirilmesi

Recep Efendi, *Necmü'l-hüdâ'* da Allah dostlarını esmâ ve sıfât ashâbı olarak tavsif eder ve onları, her türlü ilimlere ve çeşitli tecellilere ulaşan Melekût ve Ceberût âlemlerini dolaşan, şükrü kendilerine rehber edinmiş kimseler, olarak tarif eder.³⁷ Eserin ilk cümlelerinde bu bilgilere yer veren Recep Efendi, bu tavrı ile eserini “*Allah dostu olma vasfını kimlerin elde edeceği?*” sorusuna cevap aramak için kaleme aldığı intibahını verir. Yine Recep Efendî'ye göre Allah dostları, sekri tecrübe edip sahva ulaşan böylece temkin ve tasarrufât ehlerinden olan kimselerdir.³⁸ Hakk'ın, doğru ve güvenilir kimseleri dost edineceğini belirten Recep Efendi, Hakk'a dost olmak gibi seçkin bir konumu elde eden Allah dostlarını dost edinenlerin şakî olmayacaklarını ve onlarla bir arada olmanın bereketini göreceklerini söyler.³⁹ Ona göre rahmet ve yağmur Allah'ın dostları vesilesiyle yağmakta, güneş ve ay onlar hürmetine doğmakta, semâ ve toprak canlıları onlar vesilesiyle kuşatmaktadır. Kısaca ifade etmek gerekirse Recep Efendi'ye göre Allah dostları, yer ve gökte Hakk'ın eminleridirler.⁴⁰ Allah dostlarının Ceberût âleminin çeşitli tecrübelerini elde edip Hakk'ın ahlâkıyla ahlâklanan, Allah Teâlâ'nın zikriyle kalpleri mutmain olan, çeşitli ibadetlerle bâtınları aydınlandıktan ve kötü huyları iyi huylara dönüş-

³⁷ Sivâsî, *Necmü'l-hüdâ'*, 1a.

³⁸ Sivâsî, *Necmü'l-hüdâ'*, 15a.

³⁹ Sivâsî, *Necmü'l-hüdâ'*, 15a.

⁴⁰ Sivâsî, *Necmü'l-hüdâ'*, 15a-15b.

tükten sonra gönüllerindeki rahatlık ve parlaklık ile gayret sahibi kimseler olduklarını belirtir.⁴¹ Recep Efendî'ye göre, Allah dostlarının gönüllerinde Hakk'ın dışındaki her şey, renkler ve şüpheler kalp aynalarından silinir ve onlar kudsi ruh ile dolaşırlar.⁴²

Receb-i Sivâsî, Hakk'ın dostluğunu elde eden kimselere, Hakk'ın bir lütfu olarak tasarruf yetkisinin verildiği kanaatini de paylaşır. Buna göre Allah dostları, Hakk'ın izniyle diledikleri şeyleri yapma yetkisini sahiptirler. O, Allah dostlarının "Her şeye güç yetiren güç sahibinin yanında güzel bir mevkide kaldılar"⁴³ âyetine muhatap oldukları için bu yetkinin kendilerine verildiği kanaatindedir.⁴⁴ Müellif, Hakk'ın, dostlarına esmâ ve sıfatı ile tecellî ettiğini belirtir. Onların bu tecellîye, hakkıyla cihâd edip mücâhede yaptıkları, çeşitli riyâzetlerle bâtınlarındaki kirleri ve şüpheleri temizleyip zâhirlerini, ilim, sâlih amel ve güzel ahlâk ile süslemiş şahsiyetler oldukları için ulaştıklarını nakleden Recep Efendî'ye göre, bu esmâ ve sıfat tecellîsi dolayısıyla Hak, onların sırlarını yüceltir, gözlerindeki perdeleri kaldırır, vâridât ve ilhâmlar ile onları mükerrem kılar. Bu yakınlık nedeniyle Hakk'ın, dostlarını, "Rableri onları temiz bir içeceklerle kandırdı/suladı"⁴⁵ âyetinde dile getirildiği gibi mahabbet havuzundan kandırdığını söyler. Recep Efendi, evliyâullâhın gayret ve samimiyetleri dolayısıyla Hakk'ın tertemiz sevgi bahçelerinde âşinâlık kokularını zevk ve sürür ile kokladıklarını, böylece onların mânevî sarhoşluğa (sekre) ulaştırıldığını belirtir ve sonrasında Hakk'ın onları bekâ diyarlarında dolaştırdığı bilgisini aktarır.⁴⁶

Recep Efendi, Allah dostlarının sınıflarına da değinir. Buna göre Allah dostlarından bir kısmı insanları tekmil için görevlendirilmiş, enbiyânın en üstünleridir. Bir kısmı ise, daha önce işaret edildiği gibi, esmâ ve sıfat tecellîlerine mazhar olmuş kimselerdir. Yine onlardan bir kısmı *el-İsmü'l-câmi'* denilen kelimelerin en yücesine mazhar olan ve kendilerine ehlü'z-Zât denilen büyük

⁴¹ Sivâsî, *Necmü'l-hüdâ*, 22b.

⁴² Sivâsî, *Necmü'l-hüdâ*, 22b-23a.

⁴³ Kamer, 54/55.

⁴⁴ Sivâsî, *Necmü'l-hüdâ*, 15b.

⁴⁵ İnsan, 76/21.

⁴⁶ Sivâsî, *Necmü'l-hüdâ*, 15b.

şahsiyetlerdir.⁴⁷ Allah dostlarının, nebilerin büyükleri, esmâ ve sıfat tecellilerine ulaşan ve Zât tecellisine mazhar olanlar şeklinde üç sınıftan bahseden Recep Efendi, onları hallerine göre de bir sınıflamaya tâbi tutar. Buna göre, onlardan hallerine “Celâl” sıfatı galip gelenler vardır ki onlar, Hakk’ın *Celâl* sıfatıyla tecellî ettiği ve kavminin azgınlarına “*Ya Rabbi! Kâfirlerden yeryüzünde bir kişi bile bırakma*”⁴⁸ diyen Hz. Nuh’a, “*Onu ve hazinelerini yerin dibine geçirdik*”⁴⁹ ifadesinde kendisini bulan Hz. Musa’ya ve Amalika ile savaşan Hz. Dâvûd’a benzeyen kimselerdir.⁵⁰ Recep Efendi’ye göre, Allah dostlarından hallerine “Cemâl” sıfatı galip gelenler de vardır. Ona göre, bu kısımdakiler, “*Bana tâbî olan bendendir. Bana âsî olana gelince muhakkak ki sen çok bağışlayan ve merhamet edensin*”⁵¹ âyetinde ifade edilen Hz. İbrahim ve “*Eğer onlara azap edersen onlar senin kullarıdır. Eğer onları bağışlarsan muhakkak ki sen Azîz ve Hakîm olansın*”⁵² âyetinde tecellînin *Cemâl* yönünde olmasını vesîle olan Hz. İsa Rûhullah’a benzeyen gruptadırlar.⁵³ Sivâsî’ye göre bu gruptaki kimseler esas itibariyle nebilerin sonuncusu ve âlemlerin Rabbi’nin sevgilisine benzetilmektedirler. Çünkü Hz. Peygamber (sav), Uhud’da yüzü yarılıp dişi kırılıp da kanı aktığında bile kâfirlere beddua etmemiş, tam aksine şöyle buyurmuştur: “*Ey Halîm ve Gaffâr olan Allahum! Kavmimi hidâyete ulaştır. Onlar bilmiyorlar.*”⁵⁴ Netice olarak belirtmek gerekirse Recep Efendi’ye göre, Allah dostları, ya Hz. Ebûbekir-i Sıddîk gibi *Cemâl* veya Hz. Ömerü’l-Fâruk gibi *Celâl* sıfatlarına mazhar olan kimselerdir.⁵⁵

Receb-i Sivasî, Allah dostlarının nazarlarının iksir-i a’zam ve yakuttan daha kıymetli olduğundan da bahseder. Ona göre, bu nedenle Allah dostlarından gâfil olunmaması ve onlar hakkında şüpheye düşülmemesi gerekir. Yine Recep Efendi’ye göre, Allah Teâlâ, itâat ve bağlılıkla emir ve rızasını umarak kulluk yapan, Allah ile kâim olan ve Allah ile söyleyen kullarına ik-

⁴⁷ Sivasî, *Necmü’l-hüdâ*, 15b.

⁴⁸ Nuh, 71/26.

⁴⁹ Kasas, 28/81.

⁵⁰ Sivasî, *Necmü’l-hüdâ*, 15b-16a.

⁵¹ İbrahim, 14/36.

⁵² Maide, 5/118.

⁵³ Sivasî, *Necmü’l-hüdâ*, 16a.

⁵⁴ Buhari, “Enbiya”, 37.

⁵⁵ Sivasî, *Necmü’l-hüdâ*, 16a.

ram etmektedir.⁵⁶ Bundan dolayı “Üstâd, ulemâ, âbid, zâhid, sâlik, büdelâ ve evtâd” olarak zikrettiği Allah dostlarına düşmanlık etmek, ölmeden önce affedilmişse müstesna, Hakk’ın gazabını gerektiren bir durumdur. O, yukarda işaret edilen sınıflardan Cemâl sıfatına sahip olan Allah dostlarının kendilerine yapılan haksızlık ve sıkıntılara tahammül edeceklerini ancak ashâb-ı Celâl olanlara yapılan zulüm ve haksızlıkların cezalarını ertelemeyeceklerini söyler.⁵⁷

Recep Efendi, bir hadîs-i kudsiye atıfta bulunarak fenâ tecrübesine ulaşan Allah dostlarının sözlerinin yalan çıkmayacağını ve onların Hakk’ın lütfu ile bazı olağanüstü hallere vesile olabileceklerini de belirtir.⁵⁸ Samimi tevbe, kurbiyyet, yakîn, mahviyyet, bekâ ve mârifetle Hakk’ın dostluğunu elde eden bu kulların işlerinde Hakk’ın onlara vekîl ve onlara yeterli olduğunu söyleyen Recep Efendi, böyle kulların bütün âzâlarından Hakk’ın kudretinin ortaya çıktığını savunur.⁵⁹ Bu görüşüne “(Savaştta) onları siz öldürmediniz, fakat Allah onları öldürdü. Attığın zaman da sen atmadın, fakat Allah attı. Müminleri, tarafından güzel bir imtihanla denemek için Allah öyle yaptı. Şüphesiz Allah hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir”⁶⁰ ve “Sana biat edenler ancak Allah’a biat etmiş olurlar. Allah’ın eli onların ellerinin üzerindedir. Verdiği sözden dönen kendi aleyhine dönmüş olur. Allah’a verdiği sözü yerine getirene, Allah büyük bir mükâfat verecektir”⁶¹ âyetlerini delil olarak takdim eden Sivâsî, Allah dostlarının yüce arşın mahremleri, hikmet hazînelerinin ve kadîm ilmin sahipleri ve Hakîm olan Allah Teâlâ’nın tecellilerine vâkıf kimseler oldukları görüşünü zikreder.⁶²

Recep Efendi’nin *Necmü'l-hüdâ*’da, Allah dostları ile ilgili aktarımları genel bir değerlendirmeye tâbi tutulacak olursa onun Allah dostlarını bilgi, varlık ve ahlâkî yetkinlik gibi açılardan ele aldığı söylenebilir. Nitekim o, zikir ve

⁵⁶ Sivâsî, *Necmü'l-hüdâ*, 21a.

⁵⁷ Sivâsî, *Necmü'l-hüdâ*, 21b.

⁵⁸ Recep Efendi, işittiği zaman Hakk’ın kelâmıyla Hakk’ı işiten, gördüğü zaman Hakk’ın gözüyle Hakk’ı gören, tuttuğu zaman Hakk’ın eliyle tutan şeklinde Hz. Peygamber’den nakledilen hadîs-i kudsiye (Buhari, “Rikak”, 38) atıfta bulunmuştur. Sivâsî, *Necmü'l-hüdâ*, 22a.

⁵⁹ Sivâsî, *Necmü'l-hüdâ*, 23b-24a.

⁶⁰ Enfal, 7/17.

⁶¹ Fetih, 48/10.

⁶² Sivâsî, *Necmü'l-hüdâ*, 24a.

yoğun ibadetlerle mârifet nurlarının kalplerine dolması sonucunda Allah dostlarının isim, sıfat ve Zât tecellilerine muhatap olmak sûretiyle hakîkî bilgiyi elde eden kimseler olduklarını belirterek onların epistemik olarak gelişim seyirlerine işaret etmiştir. Sivâsî, Allah dostlarının sekr, sahv, temkin, tasarruf, vâridât, ilhâm, esmâ, sıfat ve Zât tecellileri, fenâ, bakâ ve kurbîyyet tecrübeleriyle Melekût ve Ceberût âlemlerini seyirleri dolayısıyla da onların varlık tasavvuru bakımından seyirlerine değinmiştir. Yine Recep Efendi'nin, seyrüsülûk neticesinde Allah dostlarının şükür, doğruluk, güvenilirlik, ilim, salih amel ve Allah'ın ahlâkıyla ahlâklanmaları boyutuyla da ahlâkî yetkinliklerine dikkat çektiği anlaşılmaktadır.

Recep Efendi'nin Allah dostlarının özelliklerine dair *Necmü'l-hüdâ*'da verdiği bilgilerin mensubu olduğu Halvetiyye tarikatının temsilcileri tarafından nakledilen konuya ilişkin genel kanaatlerini yansıttığı görülmektedir. Sözelimi Halvetiyye tarikatının pîr-i sânisî kabul edilen Yahyâ-yı Şîrvânî'nin evliyâullâha dair dile getirdiği görüşler Recep Efendi'ye yol gösterici olmuştur. Şîrvânî, Allah dostlarının basiretleri açık, Allah'tan yardım alan, Allah ile bilen ve Allah ile anlayan, Allah ile yürüyen, müşâhede, hayret, fenâ, şevk, aşk, mahabbet ve zikirle nasiplenen, havf, recâ ve bekâ ile rızıklandırılıp gönül arı olan, ilme'l-yakîn, ayne'l-yakîn ve hakke'l-yakîn bilgi düzeyleri ile mârifeti elde eden ve ihlâs ile amel eden kimseler olduklarını söyler.⁶³ Şîrvânî'nin halîfelerinden Habîb-i Karamânî de Allah dostlarının özelliklerini, tıpkı Yahyâ-yı Şîrvânî gibi, seyrüsülûk süreci ve ilâhî hakîkatlere vâsıl olmak sürecinde tevbe, aşk, mahabbet, firkat, vuslat, ilm-i ledün, keşf, temkin, telvin ve mârifet deryası gibi konular etrafında sıralar.⁶⁴

Evliyâullâhın özellikleriyle ilgili benzer değerlendirmeler, Recep Efendi'nin üstâdı Şemseddîn-i Sivâsî'de de söz konusudur. Şemseddîn-i Sivâsî, sûrette bir damla mesâbesinde olan insanının, hakîkatte ummânı kuşatacak

⁶³ Yahyâ Şîrvânî, *Şifâü'l-Esrâr (Sufi Yolunun Sırları)*, haz. Mehmet Rıhtım, (İstanbul: Sufi Kitap, 2014), 86-98.

⁶⁴ Habîb-i Karamânî, *Vuslat-nâme* (Ankara: Türk Dil Kurumu Kütüphanesi, A/372) 7b, 10a-12b; Mustafa Özağaç, "Habîb-i Karamânî'nin Bilinmeyen Bir Mesnevîsi: Vuslat-nâme", *Uluslararası Amasya Âlimleri Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, ed. M. Fatih Köksal vd. (Amasya: Amasya Üniversitesi Yayınları, 2017), 1/667-676; Fatih Çınar, "Habîb-i Karamânî ve Tasavvufî Düşüncesi", *Tokat Gazi Osman Paşa İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6/1, (2018), 147-174.

bir değerde yaratıldığını belirtir. O, Hakk'ın varlığında fenâ bulan kimsenin ise ummânda inci-mercân kıymetine ulaşacağını ve bu konumunu ancak fenâ tecrübesiyle idrak edebileceğini söyler:

"Eğrçü katredür sûretde insân/ Nazar kıl nice ummân yaradıldı

*Eğer ummâna taldunsa bilürsün/ Ne görklü dürr ü mercân yaradıldı."*⁶⁵

Yine Şemseddîn-i Sivâsî, Allah dostlarını kendini tanıyan (mârifetü'n-nefs), basîret gözüyle hakîkati temâşâ eden, bedenini Hakk'ın emrine vermiş kimse olarak tanımlar. Ona göre Hak dostları, bu özelliklerinin yanı sıra, kalplerini Hakk'ın tecellilerine hazır hale getiren, tevbe ve tevazu ile nefsinin kırıncı kimselerdir.⁶⁶ Şemseddîn Efendî'nin bu aktarımı Recep Efendî'nin konuyla ilgili değerlendirmelerinin özü mesabesinde.

Recep Efendî, Yahyâ-yı Şîrvânî ve Şemseddîn-i Sivâsî gibi isimlerden aldığı bu mirâsı kendinden sonraki kuşaklara aktaran bir sūfîdir. Onun Allah dostlarına dair görüşleri, Sivâsiyye kolunun önde gelen isimlerinde karşılık bulmuştur. Sözelimi Abdülmecîd-i Sivâsî'ye (öl. 1049/1639) göre Allah dostu, Allah'ı bilen, Kur'ân, hadîs ve şerîata muhâlif zerre kadar söz, fiil ve itikâdı olmayan, tâate devam eden ve ma'siyetten tamamıyla tevbekâr, Hakk'a hizmette kusurlarını itiraf eden, gamlı ve gönlü kırık olan, şehvet lezzetiyle meşgul olmayan, yüce himmet sahibi, himmetini Hakk'a ve onun rızasına tevcih eden kimsedir.⁶⁷ Abdülmecîd Efendî velâyeti, genel (velâyet-i âmme) ve özel (velâyet-i hâssa) olmak üzere iki sınıfa ayırır ve özel grupta olanları şöyle tavsîf eder: "Bu makâm ekseriyyetle sülûk ehlinin ve âriflerin kâmillerine ve vâsıllarına mahsustur ki sâlik bu makâma fiillerini, sıfatlarını Hakk'ın fiil, sıfat ve Zât'ında yok etmekle ulaşır. Bazılarına göre riyâzet ve mücâhede ile kötü

⁶⁵ Süer, *Şemseddîn-i Sivâsî Divânı*, 272.

⁶⁶ Şemseddîn Efendî, *Divân'ında bu görüşlerini şu şekilde serdetmiştir:*
"Sen seni sanma tehi âlem-i kübrâsun sen/ Dünyâda eşref olan mazhar-ı esmâsun sen
Ma'nide âdem isen 'arş-ı muallâsun sen/ Yırde gökde ne ki var cümleden a'lâsun sen
Gâfil olma gözün aç sen seni insân idegör/ Hem-dem ü ehl-i dil olup tenüni cân idegör." Sivâsî, *Divân*, (Süer), 298; a.mlf., *Mir'âtü'l-ahlâk*, haz. Birgül Tokar (Sivas: Sivas Belediyesi Yayınları, 2015), 155, 215-217.

⁶⁷ Abdülmecîd-i Sivâsî, *Dürer-i Akâid* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Mihrişah Sultan, 300/1), 67a; Gündoğdu, *Bir Türk Mutasavvıfı*, 388.

ahlâkını güzel ahlâka dönüştürenler de velâyet-i hâssadan sayılmışlardır.”⁶⁸ Ayrıca Abdülmecîd Efendi, hadîs-i şerîfe dayanarak, Allah dostlarının fenâ tecrübesine ulaşmalarından dolayı Hakk’ın onların eli, gözü, kulağı ve diğer azaları olduğunu söyler ve Allah dostlarının tasarruflarının bağlı oldukları peygamberlerin kandillerinden kaynaklandığını belirtir.⁶⁹ Görüldüğü gibi Abdülmecîd-i Sivâsî de Recep Efendi gibi Allah dostlarını itikâd, amel ve güzel ahlâk özellikleriyle tavsif etmekte ve onların varlık tasavvuru bakımından eriştikleri konum itibarıyla elde ettikleri kazanımlara da değinmektedir.

Allah dostlarına dair görüş ve değerlendirmelerini, Şemseddîn-i Sivâsî ve Yahyâ-yı Şîrvânî gibi Halvetiyye büyüklerinin görüşleri çerçevesinde Recep Efendi gibi serdeden bir diğer isim Abdülehad Nûrî-i Sivâsî (öl. 1061/1651) Efendi’dir. Nûrî Efendi, Allah dostlarını kalpleri sükûna ermiş, cömert, orta yolu takip eden ve görüldüklerinde Allah’ı hatırlatan kimseler olarak tanımlar.⁷⁰ Yine o, Allah dostlarının dünyaya taalluk eden sıkıntıları önemsemeyen, Allah’tan gelen her şeye boyun eğen rızâ makamına ulaşmış kimseler olduklarını söyler.⁷¹ Nûrî Efendi’nin de şeyhi Abdülmecîd-i Sivâsî ve Recep Efendi gibi isimler kanalıyla Şemseddîn-i Sivâsî ve Yahyâ-yı Şîrvânî gibi Halvetiyye büyüklerinin fikirlerini serdedtiği gözlemlenmektedir. Bu usûl ve bilgileri takip eden bir diğer Şemsiyye (Sivâsiyye) şeyhi Mehmed Nazmî (öl. 1112/1701) Efendi’dir.⁷² Nazmî Efendi de Allah dostlarını şeriata bağlı, ahlâkı temizleyip Allah’ın makbul kulu olmuş, ilim ve irfân sahibi kimse olarak tanıtır.⁷³ Yine Nazmî Efendi, tıpkı Recep Efendi gibi, Allah dostlarını niyetini tashîh eden, yapmış olduğu bütün günahlardan tevbe eden ve nefesine muhâlefeti Hakk’a

⁶⁸ Abdülmecîd-i Sivâsî, *Tefsîr-i Sûre-i Fâtiha* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Mihrişah Sultan, 300/2), 3a; Gündoğdu, *Bir Türk Mutasavvıfı*, 388-389.

⁶⁹ Sivâsî, *Tefsîr-i Sûre-i Fâtiha*, 5b; Gündoğdu, *Bir Türk Mutasavvıfı*, 395.

⁷⁰ Abdülehad Nûrî-i Sivâsî, *Kasım’l-Mübtediîn bi-Sinâni’s-Sünne* (İstanbul: Beyazıt Kütüphanesi, Veliyüddin Efendi, 1827/2), 3a; Baz, *Abdülehad Nûrî-i Sivâsî*, 392.

⁷¹ Nûrî Efendi, bu düşüncesini şu şiirinde dile getirir: “Velî kâmilleri gör kim kamu hak bilip almışlar/ Cefâdan haz vefâdan haz belâdan haz velâdan haz.” Abdülehad Nûrî-i Sivâsî, *Dîvân* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Mihrişah, 159), 33a.

⁷² Mehmed Nazmî, *Hediyetü’l-İhvân (Osmanlılarda Tasavvufî Hayat)*, haz. Osman Türer (İstanbul: İnsan Yayınları, 2005), 108-111.

⁷³ Mehmed Nazmî, *Mi’yâr-ı Tarikat-ı İlâhî* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Hasan Hüsnü Paşa, 693), 6b.

kulluk için temel hareket kabul eden kimse olarak takdim eder.⁷⁴ Nazmî Efendî'nin bu usûl ve içerikle Allah dostlarına dair görüşlerini serdetmesi Yahyâ-yı Şîrvânî, Habîb-i Karamânî ve Şemseddîn-i Sivâsî'nin görüşlerini Receb-i Sivâsî, Abdülmecîd-i Sivâsî ve Abdülehad Nûrî Efendilerle aynı usûl ve içerikle kabul ettiğini göstermektedir. Burada Nazmî Efendî'ye kadarki süreçte Receb-i Sivâsî'nin kilit konumdaki isimlerden biri olduğu ortaya çıkmaktadır.

2.2. Receb-i Sivâsî'nin Sözde Sûflere Dair Görüşleri ve Değerlendirilmesi

Recep Efendi, ilâhî tecellilere mazhar olup mânevî seyrin yol göstericisi durumunda olan Allah dostlarının konumlarının zaman zaman istismar edildiğini, bu konum üzerinden dünyalık elde etmek için birtakım hile ve tuzaklara başvuranların olduğunu söyleyerek böyle kimselere karşı insanları uyanık ve temkinli olmaya davet eder.⁷⁵ Receb-i Sivâsî, Allah dostu olabilmenin nesep veya mal sahibi olmak gibi gereklerinin olmadığını, gerçek mânâda Allah dostlarının mânevî sahada yetkin olan ile bu sahada irşâda ihtiyacı olanı ayırt edebilme kabiliyeti ile dünya malına tenezzül etmemek gibi ahlâkî değerlere sahip kimseler olduklarını söyler. Sivâsî, insanların dış görünüşlerine bakarak veya bu adam filan oğlu filandır, gibi neseplerini göz önünde bulundurarak birilerini mürşîd kabul etmeyi câhillik alâmeti olarak zikreder.⁷⁶ Ona göre, etrafına insan toplamaktan hoşlanan, sadaka ile dünya malı elde etmeyi hedefleyen, namaz, oruç ve diğer ibadetlerinde gevşeklik gösteren, yiyip içmekten başka düşünceleri olmayan, güzel elbise, kadın, nazar, zevk ve nefislerinin isteklerini takip ederek hızlı köpeklerle av peşinde koşan kimselerden Allah dostu olmaz.⁷⁷ Recep Efendi, câhil kimselerin, sûretlerine bakıp böyle kimseleri rehber edinmelerini kınar ve mânevîyatta hiçbir karşılığı olmayan böyle kimselere, gayb ilimlerine nüfûz ediyorlar, düşüncesiyle bağlananları eleştirir.⁷⁸

⁷⁴ Nazmî, *Mi'yâr*, 8a-10b.

⁷⁵ Sivâsî, *Necmü'l-hüdâ*, 30b.

⁷⁶ Sivâsî, *Necmü'l-hüdâ*, 30b.

⁷⁷ Sivâsî, *Necmü'l-hüdâ*, 30b-31a.

⁷⁸ Sivâsî, *Necmü'l-hüdâ*, 31b.

Nesep konusunu daha da detaylandıran Recep Efendi, maddî ve mânevî olmak üzere iki türlü nesepten bahseder. Ona göre kişinin kanından gelen nesebî olan evlatları, malına vâris olmak, evlat ve torunlarına bakmak ve nesilden nesle soyunu sürdürmek içindir. Kişinin mânevî evlatları ise her zaman ve zeminde sünnet-i seniyyeyi ihyâ ve irşâd içindirler. Hikmet sahibi oldukları için Allah dostlarının, izlerini sürmeye lâyık olan ve daha fazîletli konumdaki evlatları mânevî takipçileridir.⁷⁹ “Allah, hikmeti dilediğine verir. Kime hikmet verilmişse, şüphesiz ona çokça hayır verilmiş demektir. Bunu ancak akıl sahipleri anlar”⁸⁰ âyetinde işaret edildiği gibi önemli olan husûsun Allah dostlarının sülbünden değil yolundan gitmek olduğunu vurgulayan Recep Efendi, Hz. Ebûbekir’in vefatına yakın hilâfet görevini oğlu Abdurrahmân’a (r.a) değil Hz. Ömer’e vasiyet etmesinden ve Hz. Ömer’in Abdullah (r.a) gibi donanımlı bir oğlu olmasına rağmen halîfeyi seçmek üzere altı kişilik bir heyete işi bırakmasından hareketle mânevî liyakatin de neseple değil yeterlilikle ilgili bir durum olduğunu söyler.⁸¹

Recep Efendi’nin tasavvufî sistemin işleyişini sekteye uğrattıklarını görek, Allah dostlarının makâmının istismarına yol açtıklarını söylediği sözde sûfilere dair görüşlerini itikâdî, amelî ve ahlâkî sapkınlık başlıklarında toplamak mümkündür. O, niyetlerinin bozuk ve inançlarındaki aşırılıklar dolayısıyla itikâdî sapmaları olduğunu belirttiği sözde sûfilerin, namaz, oruç ve diğer ibadetlerindeki zaafalarını zikrederek onların amelî eksikliklerine ve nefislerinin peşinden koşan bu kimselerin yemek, içmek, kadın, zevk ve dünya malı biriktirmek gibi ahlâkî bozukluklarına dair örnekler vermiştir. Recep Efendi’nin bu fikirleri, üstâdî Şemseddîn-i Sivâsî’nin Sivas’a geldikten sonra kaleme aldığı ilk eseri olan *İrşâdü’l-avâm*’da sahte şeyhlere dair naklettiği verilerin özeti mesâbesindedir. Şemseddîn Efendi, *İrşâdü’l-avâm*’da döneminde gözlemlediği itikâdî, amelî ve ahlâkî sapkınlıkları ve yozlaşmayı nasslar çerçevesinde ele almış ve sözde sûfiler olarak nitelendirdiği sapkın kimseleri ve câhillikleri dolayısıyla onlara tâbî olanları eleştirmiştir.⁸² Şemseddîn Efendi’nin sözde sûfilere dâir *İrşâdü’l-avâm*’da manzûm olarak ve daha detaylı bir

⁷⁹ Sivâsî, *Necmü’l-hüdâ*, 31b-32a.

⁸⁰ Bakara, 2/269.

⁸¹ Sivâsî, *Necmü’l-hüdâ*, 24b.

⁸² Sivâsî, *İrşâdü’l-avâm*, 52-67.

şekilde dile getirdiği görüşlerinin Recep Efendî' de mensûr olarak aynı karşılığı bulduğu söylenebilir. Şemseddîn-i Sivâsî, sözde sûfilerin nefsânî ve şeytânî birtakım özelliklerinden bahseder. Buna göre sûfî taklidi yapanlar, tıpkı şeytan gibi insanların cehâletinden faydalanıp onları yoldan çıkararak, mânevî yol kesicidirler.⁸³ Onların nefislerinin ibadetlere karşı menfî tavırlarını, dini bilmeyenleri kolaylıkla yoldan çıkarmak vasıflarını ve Hakk'tan uzaklaştırmaya endekslenmiş yapılarını dile getiren Şemseddîn Efendî'ye göre,⁸⁴ sözde sûfiler câhil, çirkin söz sahibi, yalancı ve kendilerine çağırılmaları gibi özellikleri dolayısıyla humâr karakterine sahip kimselerdir.⁸⁵ Ona göre sözde sûfiler, gördükleri rağbetten dolayı kendilerini yol gösterici zanneder ve üzerlerindeki ilgiye dolayı hakîkati göremezler:

“Er oğlu diye bir câhil humârı/ Bulup şeyh edinirler anı yârî

Geçer mecliste toy gibi kürüdür/ Öper cühhâl elini hoş hoş kırıtır

Görür bu rağbeti sanır ki şeyhem/hakikat edemez kel başına em.”⁸⁶

Yine Şemseddîn Efendî'ye göre sözde sûfiler, dünya malı peşinde koşan, kendi menfaatine uygun işler yaptıran, âyet ve hadîse uymayan, yaptıklarını evliyânın yolu diye göstermeye çalışarak gerçek velilere iftira atan, ilim, zühd ve dînî hassasiyetten uzak, hilim, takva ve emaneti olmayan kişilerdir.⁸⁷

Sözde sûfilerin karşılardakilerini aldatan, gözü sapkın, niyeti bozuk, dünyevî kazanç için herkesin kapısını çalan, maddî kazanç için, olmayan bir velâyet iddiasını kullanan bozuk karakterli kimseler olduklarını ifade eden Şemseddîn Efendî, bu kimselerin dinin zâhirine ters davranışlarına örnek olarak onların kadın ve kızlarla tenhada kalıp himmet diye onların ellerini tuttuklarını söyler ve bu davranışlarını eleştirir.⁸⁸ İnsanları kandırmak için “Şunun, bunun oğluyum” diyerek dolaşan bu sahtekârların gerçek mânâda müfsid, müflis ve şeytan oldukları kanaatini paylaşan Sivâsî'ye göre sözde sûfiler, din ehlini yoldan çıkararak, kendileri sapkın oldukları için dînî hassasiyeti olan bazı

⁸³ Sivâsî, *İrşâdü'l-avâm*, 53.

⁸⁴ Sivâsî, *İrşâdü'l-avâm*, 54.

⁸⁵ Sivâsî, *İrşâdü'l-avâm*, 55.

⁸⁶ Sivâsî, *İrşâdü'l-avâm*, 56.

⁸⁷ Sivâsî, *İrşâdü'l-avâm*, 57.

⁸⁸ Sivâsî, *İrşâdü'l-avâm*, 58.

kimseleri de şaşkırtan zararlı kimselerdir.⁸⁹ Şemseddîn Efendi, aldanış tavrı dolayısıyla, kibir ve dünyevî çıkarları için sû-i ahlâk ile donanmış, Kur'ân ve Sünnet'e uymayan bu sözde sûfileri kendilerine rehber edinenlerin ve ne pahasına olursa olsun onlara teslimiyet gösterdiklerini düşünenlerin âciz bir duruma düşmelerini ise şaşılacak bir hâl olarak tasvîr eder.⁹⁰

Şemseddîn-i Sivâsî'nin sözde sûfilere dâir değerlendirmeleri ile aynı başlıklar üzerinden ve benzer içerikle konuyu ele alan Recep Efendi'nin görüşleri arasındaki yakınlık her iki ismin de Serrâc'ın (öl. 378/988) *Lüma'*,⁹¹ Kelâbâzî'nin (öl. 380/990) *Ta'arruf*,⁹² Hucvîrî'nin (öl. 465/1072 [?]) *Keşfü'l-mahcûb*,⁹³ Kuşeyrî'nin (öl. 465/1072) *Risâle*,⁹⁴ Ahmed-i Yesevî'nin (öl. 562/1166) *Fakr-nâme*⁹⁵ ve *Dîvân-ı Hikmet* adlı eserlerinde⁹⁶ sözde sûfilere dâir sistematik şekilde ele aldıkları, İmâm-ı Gazâlî'nin (öl. 505/1111) *İhyâ*,⁹⁷ İzzeddîn-i Kâşânî'nin (öl. 587/1191) *Misbâhu'l-hidâye ve miiftâhu'l-kifâye*,⁹⁸ Sühreverdî'nin (öl. 632/1234) *Avârifü'l-maârif*,⁹⁹ Necmüddîn-i Dâye'nin (öl.

⁸⁹ Sivâsî, *İrşâdü'l-avâm*, 59. Şemseddîn Efendi, şu beyitlerde bu fikrini daha net bir şekilde ifade etmiştir: "Atanın oğlu ataya uyandır / Ata işlediğin edip diyendir Ataya uymaya akvâl ü ahvâl / Anın oğlu diyilmez böyledir hâl." Sivâsî, *İrşâdü'l-avâm*, 63.

⁹⁰ Sivâsî, *İrşâdü'l-avâm*, 56.

⁹¹ Ebû Nasr et-Tûsî Serrâc, *el-Lüma' fî Târihi't-tasavvufi'l-İslâmî*, (İslâm Tasavvufu), ter. Hasan Kâmil Yılmaz (İstanbul: Altnoluk Yayınları, 1996), 416-439.

⁹² Muhammed b. İshak Buhârî el-Kelâbâzî, *et-Ta'arruf li-mezhebi ehli't-tasavvuf*, ter. Süleyman Uludağ (İstanbul: Dergâh Yayınları, 1992), 48.

⁹³ Ali b. Osman Cüllâbî Hucvîrî, *Keşfü'l-mahcûb*, ter. Süleyman Uludağ (İstanbul: Dergâh Yayınları, 1996), 83.

⁹⁴ Kuşeyrî, *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye*, haz. Süleyman Uludağ (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2012), 61-62.

⁹⁵ Kemal Eraslan, *Yesevî'nin Fakr-nâmesi* (Ankara: Hoca Ahmet Yesevî Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi Yayınları, 2016), 38-39.

⁹⁶ Ahmed-i Yesevî, *Dîvân-ı Hikmet'ten Seçmeler*, nşr. Kemal Eraslan (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1991), 140; Musa Kaval, "Ahmet Yesevî'nin Hikmetler'inde Ahir Zaman'ın Sahte Şeyhleri", *Düzce Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3/1, (2019), 8-17.

⁹⁷ Gazzâlî, *İhyâ Ulu'mi'd-din* (Beyrut: Dâru Sader, 2000), 3/495; Bedriye Reis, "Gazâlî'ye Göre Sözde Sûfiler ve Yanılgı Noktaları", *Ekev Akademi Dergisi* 17/55, (2013), 137-150.

⁹⁸ İzzeddîn-i Kâşânî, *Misbâhu'l-hidâye ve miiftâhu'l-kifâye* (Tasavvufun Ana Esasları), çev. Hakkı Uygur (İstanbul: Kurtuba Kitap, 2012), 226.

⁹⁹ Şihâbüddîn Sühreverdî, *Avârifü'l-maârif* (Gerçek Tasavvuf), ter. Dilaver Selvi (Ankara: Semerkand Yayınları, 2001), 102-128.

654/1256) *Mirsâdü'l-ibâd*,¹⁰⁰ Eşrefoğlu Rûmî'nin (öl. 874/1469 [?]) *Müzekki'n-nüfûs*¹⁰¹ ve Yahyâ-yı Şîrvânî'nin *Şifâü'l-esrâr*'da¹⁰² sözde sûflerin itikâdî, amelî ve ahlâkî sapkınlıklarını detaylı olarak gündeme getirdikleri seyrin takipçileri olduklarını göstermektedir.¹⁰³

Recep Efendi'den sonra da eserlerinde bu konuları işleyen Şemsiyye (Sivâsiyye) temsilcileri olmuştur. Bu anlamda dikkat çeken ilk isim, Recep Efendi'nin vefatının ardından Sivas'taki tekkede (âsitâne)de, sonrasında ise İstanbul'da Şemsiyye yolunu temsil eden Abdülmecîd-i Sivâsî'dir.¹⁰⁴ Abdülmecîd Efendi, mürşid-i kâmillerle ilgili kendisine kadar gelen kadîm söylemi, amcası ve üstâdı Şemseddîn-i Sivâsî çizgisinde ele alır ve onunla aynı usûl ve verilerle konuyu değerlendirir. Abdülmecîd Efendi'ye göre de bir mürşid-i kâmil, görüldüğünde Hakk'ı hatırlatan, sözleri işitildiğinde gönülleri etkileyen, güzel ahlâk sahibi, mütevâzı, şefkatli, cömert, heybetli, îsâr ehli, yumuşak huylu, garabet ehli, sürekli derece kat eden, tevekkül ve kanaat sahibi, sabırlı, âlim, âmil, muttakî, az yiyen, istikâmeti koruyan, tasarruf sahibi, vakarlı, sebatlı, müşâhede ehli ve vuslata ermiş kimsedir.¹⁰⁵ Bu konuda sapkın ve bozuk niyetli kimselere karşı dikkatli olunması için Allah dostlarının sahip olmaları gereken özellikleri zikrederek konuyu ele alan Abdülmecîd-i Sivâsî'nin, tıpkı amcazâdesi Receb-i Sivâsî gibi, şeyhi Şemseddîn-i Sivâsî ile aynı minvalde konuyu gündeme taşıdığı görülmektedir.

Şemseddîn-i Sivâsî'den kendisine intikal eden bu mirası, Receb Efendi ve Abdülmecîd-i Sivâsî gibi, onların sahip olmaları gereken özellikleri sıralaya-

¹⁰⁰ Necmeddîn-i Dâye, *Mirsâdü'l-İbâd (Tasavvuf Yolu)*, ter. Halil Baltacı (İstanbul: İfav Yayınları, 2013), 202-205.

¹⁰¹ Eşrefoğlu Rûmî, *Müzekki'n-nüfûs*, (İstanbul: Metin Yayın Dağıtım, 1996), 415-436.

¹⁰² Şîrvânî, *Şifâü'l-Esrâr (Sûfi Yolunun Sırları)*, 348-367.

¹⁰³ Receb-i Sivâsî'nin Allah dostları ve sözde sûflerle ilgili görüşlerini, Şemseddîn-i Sivâsî tesiri ile şekillendiği anlaşılmaktadır. Burada vurgulanmak istenen Receb-i Sivâsî'nin Şemseddîn-i Sivâsî kanalıyla bahsi geçen sûfleri ve eserleri üzerinden meseleyi ele aldığı hususdur. Şemseddîn-i Sivâsî'nin görüşlerini ve izlerini takip ettiği sûfler ve eserleriyle ilgili bkz., Yüksel Göztepe - Fatih Çınar, "Şems-i Sivâsî'nin İrşâdü'l-Avâm Adlı Mesnevîsi Bağlamında Müteşeyyih Kimselere Dâir Görüşleri ve Değerlendirilmesi", *Tasavvur* 7/2, (2021), 1109 - 1144.

¹⁰⁴ Gündoğdu, *Bir Türk Mutasavvıfı*, 57-60.

¹⁰⁵ Abdülmecîd-i Sivâsî, *Mi'yâr-ı Tarîk*, 26a-29b; Gündoğdu, *Bir Türk Mutasavvıfı*, 285-288.

rak ele alan ve eserlerinde aktardığı verilerle Halvetiyye tarikatı ve Şemsiyye yolunun görüşlerini nakleden bir diğer isim de Abdülehad Nûrî Efendi'dir. Nûrî Efendi'ye göre de hakîkî mürşid-i kâmil, mürîd üzerinde etkili olan, Hakk'a vâsıl, kâmil, itikaden düzgün, ilâhî tecellilere mazhar, şeriata riayetkâr, ilmiyle âmil, Hakk'ın emir ve yasaklarına hürmetkâr ve takva üzere yaşayan muhlis bir kimsedir.¹⁰⁶ Nûrî Efendi'nin de dayısı ve kayınpederi Abdülmecîd-i Sivâsî gibi Allah dostlarının sahip olmaları gereken özellikleri zikrederek bu konumu istismar etmek isteyenlere karşı muhataplarını uyardığı fark edilmektedir. Bu usûlle Nûrî Efendi, aslında Abdülmecîd-i Sivâsî kanalıyla Recep Efendi ve Şemseddîn-i Sivâsî gibi yolun önde gelen isimlerinin izini sürdürdüğünü ve Halvetiyye tarikatının bu konudaki genel değerlendirmelerini kabul ettiğini gözler önüne sermektedir.

18. yüzyılın son çeyreğinde ve hemen hemen 19. yüzyılın ortalarına kadar faaliyet yürüten ve Şemseddîn-i Sivâsî'nin torunlarından olan Ahmed-i Sûzî (öl. 1246/1830) ise hakîkî mürşid-i kâmil ile ilgili şunları söyler: "Mürşid, kendisi gibi kâmil bir şeyhten terbiye görmüş olmalı. Rûhânî olarak üstadından ne kadar izin aldıysa sâlikleri oraya kadar terbiye ile meşgul olmalı. Şeyh; murâkabe, fikir ve zikir ehli olmalı. Şeyhin zâhiri de bâtını da şeriata uygun olmalı. Nefis ve şeytanın aldatmasından sâliki alıkoyabilecek bir beceriye sahip olmalı. Şeyh, tahammüllü ve sabırlı olmalı. Şeyh, sâliklerin maddî ihtiyaçlarını da karşılamalı. Buna güç yetiremezse en azından geçimlerini sağlayacak maddî gücü kazanmalarında etkin rol oynamalı. Şeyh, mürîdin huzurunda veya gıyabında zikre devam etmesini sağlayacak tedbirleri almalı. Şeyhin her hareketi dinin aslına uygun olmalı ve şeyh sünnete son derece riayet eden bidatlerden kaçınan birisi olmalı."¹⁰⁷ Sûzî'nin konuya ilişkin değerlendirmele-

¹⁰⁶ Nûrî, *Dîvân*, 66b; Nazmî, *Hediyetü'l-ihvân*, 233, 251, 271-27; Baz, *Abdülehad Nûrî-i Sivâsî*, 352-359.

¹⁰⁷ Ahmed-i Sûzî, *Sülûknâme* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Osman Huldi, 63), 120a-121b. Sûzî, Allah dostları ve sözde sâfilere bahsi geçen eserinde manzûm olarak şöyle tavsif eder:

"Şeyh öyle gerek-kim ola şer' üzre efâli/ Ankâ gibi münezzel ede ızz-i muâli
Zâhirde ol zühd-i ibâdetle meşgul/ Bâtında Hakkıyla ola hasb-ı hâlî
Hem ola kuvvet-i kudsiyyeye mâlik/ Bir himmetle eyleye kal'-i cinânı
Sâlikleri gaybette ede hıfz-ı harâset/ Ref' ede gönüllerde olan dâ-ı vebâli
Keşf eyleye sâliklere ahvâl-i sülûkü/ Feth eyleye tâliplere ebvâb-ı tevâlî

ri, büyük dedesi Şemseddîn-i Sivâsî ile usûl ve içerik bakımından büyük oranda bir benzerliğe sahiptir. Bu benzeşmenin Recep Efendi, Abdülmecîd-i Sivâsî ve Abdülehad Nûrî-i Sivâsî gibi isimler vâsıtasıyla söz konusu olduğu da görülmektedir.¹⁰⁸

Sonuç

Halvetiyye tarikatının bilgi ve varlık tasavvurunu etkin bir şekilde temsil eden ve bu tarikatın ana şubelerinden biri olan Şemsiyye kolu Sivâsîler şeklinde tanınan birçok isimle tesir alanlarını genişletmiştir. Şemseddîn-i Sivâsî ile büyük bir tesir sahasına ulaşan Şemsiyye kolu, özellikle Yahyâ-yı Şirvânî'den aldıkları düşünce ve aksiyon adımlarını Abdülmecîd-i Sivâsî, Abdülehad Nûrî-i Sivâsî, Abdülbâkî Sivâsî, Mehmed Nazmî Efendi ve Ahmed-i Sûzî gibi isimlerle daha da yaygın ve tesirli bir şekle büründürmüşlerdir. Şemsiyye kolunun gerek Şemseddîn Sivâsî'nin gerekse Halvetiyye büyüklerinin görüş ve kabullerinin yaygınlık kazanması, ilmî ve sûfî çevrelerde gündem olması sürecinde etkili olan isimlerden biri Receb-i Sivâsî'dir. Recep Efendi, Şemseddîn-i Sivâsî'nin doğumu, yetişmesi, ilmî faaliyetleri, tarıkata intisabı, şeyhleri, halifeleri, eserleri ve Eğri Seferî'ne katılması ile ilgili en temel eser niteliğinde olan *Necmü'l-hüdâ* adlı çalışmasının satır aralarında hayatın anlamına ve mânevî seyrin keyfiyetine dair dile getirdiği düşünceleriyle bu tesirini hissettirmiştir. Receb-i Sivâsî'nin Allah dostları ve sözde velîlere dair değerlendirmeleri, bu tesirini net bir şekilde gözler önüne seren iki konu başlığıdır. Recep Efendi'nin *Necmü'l-hüdâ*'da hakîkî Allah dostlarının özelliklerine dair sıraladığı özellikler ve buna mukâbil Allah dostlarının mertebelerini istismar etmek isteyenlerin karakteristik yapılarına dair analizleri amcası ve

*Şeyhlerden olup nispet-i irfâna müselsel/ Esmâ-ı tarîkatta ola fazl-ı kemâlî
Hakk'a ola kurb-ı velâyetle mukarreb/ Halka ola tâc-ı hilâfetle âlî
Me'zân ola ol terbiye rûh-ı nebîden/ Te'bîd ola enbâ-ı kerâmetle bu hâlî
Ger olmasa bu sıfatlar bir şeyhte suçtur/ Elinde olu hükm-i meşihattan o hâlî
Mekr-i ol sâlik-i billâh gayette hulusâdır/ Dâimâ Hakk'a nazarla ala feyz-i kemâlî
Lâk-i müşkil olur bu hâlîyle hizmet/ Korkarım dû cihânda hüsranda ola hâlî
Tarîk-i telkîn bir sâlik-i Hak Tealâ'ya/ Sülûk murâd etse ve ehliüllâh yollarına
Girip dû cihânda ber murâd olayım/ Dese lâzımdır ki evvelâ bir şeyh-i kâmil." Sûzî, Sülûknâme, 122a.*

¹⁰⁸ Yüksel Göztepe, "Ahmed Sûzî'nin Sülûknamesi", *Sivaslı Sûffî Şair Ahmed Sûzî ve Dönemi*, ed. Alim Yıldız (Sivas: Buruciye Yayınları, 2012), 281-282.

şeyhi Şemseddîn-i Sivâsî ve onun kanalıyla birçok sûfinin kabullerini yansıtmaması bakımından önem arz etmektedir. Recep Efendi, Şemseddîn-i Sivâsî'nin gerçek Allah dostları ve sözde sûfilere dair benimsediği fikirleri, aynı usûl ve verileri kullanarak ifade etmiştir. Recep Efendi, Serrâc, Hucvirî, Kuşeyrî, Kelâbâzî, Ahmed-i Yesevî, İmâm-ı Gazzâlî, Necmüddîn-i Dâye, Sühreverdî, Eşrefoğlu Rûmî Yahyâ-yı Şirvânî ve Habîb-i Karamânî gibi birçok sûfinin bahsi geçen konularla ilgili değerlendirmelerinden Şemseddîn-i Sivâsî'ye intikal eden mirasın kendisinden sonraki nesillere aktarılması noktasında kilit rol üstlenmiştir. Receb-i Sivâsî, üstadında olduğu gibi, Allah dostlarının ve sözde velilerin vasıflarını dile getirirken itikâdî, amelî ve ahlâkî vasıfları üzerinden meseleyi ele almış ve kendisinden sonra bu sistematik içerisinde konunun ele alınmasında etkili olmuştur. Ayrıca Recep Efendi, "Allah dostu olma vasfını kimlerin elde edeceği?" sorusuna cevap aramak için kaleme aldığı anlaşılan eserinde hakîkî Hak dostlarını epistemik ve ontolojik boyutları itibarıyla da değerlendirmiştir. Recep Efendi, bu yaklaşımı ile birlikte örneklem, kıyaslama, âyet ve hadîslerle konuları temellendirme, sahabe hayatından ders çıkarma, kendinden sonra meselenin daha detaylı ve uzun süreli tartışılmasına zemin hazırlama, aldanmışlık psikolojisine eleştiriler yönelme, zâhir ve bâtın dengesini gözetmeye dair uyarılarıyla meseleyi bütüncül bir bakış açısı ile ele almıştır. Receb-i Sivâsî'nin, layık olmadıkları halde nesep ve dünya malına sahip olmak gibi özellikleri dolayısıyla Allah dostu vasfını istismar edenlere ve böyle kimselere kanarlara Allah dostunun ilmî ve irfânî yetkinlik ile elde edilecek bir konum olduğunu hatırlatması ve her dönemde insânî bir zaaf olarak ortaya çıkan böyle bir yanlıya dikkat çekmesi, insan psikolojisi üzerindeki derin bir analizin de göstergesi mesabesinde.

Recep Efendi'nin Allah dostları ve sözde sûfilere dair değerlendirme usûlleri ve kabulleri, Abdülmecîd-i Sivâsî, Abdülehad Nûrî-i Sivâsî, Mehmed Nazmî Efendi ve Ahmed-i Sûzî gibi birçok Şemsiyye (Sivâsiyye) temsilcisi tarafından meselelerin canlı bir şekilde ele alınması ve gündemde tutulmasına zemin hazırlamıştır. Bu durum Recep Efendi'nin Şemsiyye kolunun görüşlerinin sonraki kuşaklara aktarılması noktasındaki kilit şahsiyetlerden biri olduğunu göstermektedir.

Kaynakça

- Akkaya, Hüseyin. *Şemseddin Sivasî'nin Süleymâniyyesi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1998.
- Akpınar, Muhammet Raşit. *Kadıızâdeliler ve Sivâsîler Tartışması*. İstanbul: Fecr Yayınları, 2019.
- Aksoy, Hasan. *Şemseddîn-i Sivâsî: Hayatı, Eserleri ve Mevlidi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1983.
- Aşkar, Mustafa. "Bir Türk Tarikatı Olarak Halvetiyye'nin Tarihî Gelişimi ve Halvetiyye Silsilesinin Tahlili". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* (1999), 39/536-563.
- Aksoy, Hasan. "Şemseddin Sivasî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 38/523-526. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Aydın, Özden. "Sivâsî Şeyhlerine Ait Menakıbnâmelerde Karayazıcı İsyanı". *International Social Sciences Studies Journal* 6/74, (2020), 5467-5469.
- Baz, İbrahim. *Abdülehad Nûrî-i Sivâsî, Hayatı, Eserleri ve Görüşleri*. İstanbul: İnsan Yayınları, 2007.
- Baz, İbrahim. *Kadıızâdeliler Sivâsîler Tartışması*. İstanbul: Otto Yayınları, 2019.
- Çelebi, Kâtip. *Keşfü'z-zunûn 'an esâmi'l-kütübi ve'l-fünûn*. 2Cilt. Bağdat: Mektebetü'l-müsennâ, 1941.
- Çınar, Fatih. "İsmail es-Sivasî ve Süfîlerin Raks/Deveranı Hakkında Verdiği Bir Fetvası", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13/1, (2009), 341-358.
- Çınar, Fatih. "Şems-i Sivasî'nin Marifet ve Aşk Güneşi: Abdülmecid Şirvanî". *Sultan Şehir* 6/14, (2012), 131-135.
- Çınar, Fatih. "Receb-i Sivasî ve 'Risâle fî usûlî'l-Halvetiyye' Adlı Eseri". *Sûfî Araştırmaları* 3/6, (2012), 81-100.
- Çınar, Fatih. "Halvetî-Şemsî Şeyhlerinden Receb-i Sivâsî ve "Necmü'l-hüdâ fî menâkibi'ş-Şeyh Şemsüddîn Ebü's-Senâ" Adlı Eseri". *Sûfî Araştırmaları* 9/18, (2018), 77-79.

- Çınar, Fatih. "Habîb-i Karamânî ve Tasavvufî Düşüncesi". *Tokat Gazi Osman Paşa İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6/1, (2018), 147-174.
- Çınar, Fatih. *Şemseddîn-i Sivâsî ve Tasavvufî Görüşleri*. Sivas: Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2022.
- Çınar, Fatih. "Şemseddîn-i Sivâsî'nin Sırrı: Receb-i Sivâsî ve Şemseddîn-i Sivâsî İle Münasebeti", *Somuncu Baba* 263, (2022), 48-52.
- Dâye, Necmeddîn. *Mirsâdü'l-İbâd (Tasavvuf Yolu)*. ter. Halil Baltacı. İstanbul: İfav Yayınları, 2013.
- Emecen, Feridun. "Mehmed III". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 28/407-413. İstanbul: TDV Yayınları, 2003.
- Eraslan, Kemal. *Yesevî'nin Fakr-nâmesi*. Ankara: Hoca Ahmet Yesevî Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi Yayınları, 2016.
- Gazâlî. *İhyâu Ulûmi'd-din*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru Sader, 2000.
- Gölpınarlı, Abdülbâki. *Türkiye'de Mezhepler ve Tarikatlar*. İstanbul: İnkılap Yayınları, ts.
- Gölpınarlı, Abdülbâki. "Şemsiyye". *İslâm Ansiklopedisi*. 11/422-423. İstanbul: MEB Yayınları, 1970.
- Göztepe, Yüksel. "Ahmed Sûzî'nin Sülûknamesi". *Sivaslı Sûfî Şair Ahmed Sûzî ve Dönemi*. 281-295. ed. Alim Yıldız. Sivas: Buruciye Yayınları, 2012.
- Göztepe, Yüksel -Çınar, Fatih. "Şems-i Sivâsî'nin İrşâdü'l-Avâm Adlı Mesnevîsi Bağlamında Müteşeyyih Kimselere Dâir Görüşleri ve Değerlendirilmesi". *Tasavvur* 7/2, (2021), 1109-1144.
- Gündoğdu, Cengiz. *Bir Türk Mutasavvıfı: Abdülmecid Sivâsî, Hayatı, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2000.
- Gündoğdu, Cengiz. "Halvetiyye Tarikatı Şemsiyye Kolu Meşâyîhi ve Şemsî Dergâhı Son Post-nişini: Hüseyin Şemsi Güneren". *Ekev Akademi Dergisi* (2002), 53-70.
- Hilmi, Ahmed. *Ziyaret-i Eoliya*. haz. Selami Şimşek. İstanbul: Buhara Yayınları, ts.

- Hucvirî, Ali b. Osman Cüllâbî. *Keşfü'l-mahcûb*. ter. Süleyman Uludağ. İstanbul: Dergâh Yayınları, 1996.
- Hulvî, Mahmûd Cemâleddîn. *Lemezât-ı Hulviyye ez Lemeât-ı Ulviyye*. haz. Mehmet Serhan Tayşi. İstanbul: Semerkand Yayınları, 2013.
- Karamânî, Habîb. *Vuslat-nâme*. Ankara: Türk Dil Kurumu Kütüphanesi, A/372.
- Kâşânî, İzzeddîn. *Misbâhu'l-hidâye ve miftâhu'l-kifâye (Tasavvufun Ana Esasları)*. çev. Hakkı Uygur. İstanbul: Kurtuba Kitap, 2012.
- Kaval, Musa. "Ahmet Yesevî'nin Hikmetler'inde Ahir Zaman'ın Sahte Şeyhleri". *Düzce Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3/1, (2019), 8-17.
- Kelâbâzî, Muhammed b. İshak Buhârî. *et-Ta'arruf li-mezhebi ehli't-tasavvuf*. ter. Süleyman Uludağ. İstanbul: Dergâh Yayınları, 1992.
- Kuşeyrî. *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye*. haz. Süleyman Uludağ. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2012.
- Mutlu, Fikret. *Şemseddin Sivasi'nin Hayatı, Eserleri ve Tasavvufi Düşüncesi*. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2005.
- Nazmî, Mehmed. *Mi'yâr-ı Tarîkat-ı İlâhî*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Hasan Hüsnü Paşa, 693.
- Nazmi, Mehmed. *Hediyyetü'l-İhvân*. haz. Osman Türer. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1982.
- Nazmi, Mehmed. *Hediyyetü'l-İhvân (Osmanlılarda Tasavvufî Hayat)*. haz. Osman Türer. İstanbul: İnsan Yayınları, 2005.
- Özağaç, Mustafa. "Habîb-i Karamânî'nin Bilinmeyen Bir Mesnevîsi: Vuslat-nâme". *Uluslararası Amasya Âlimleri Sempozyumu Bildiriler Kitabı*. 1/667-676.ed. M. Fatih Köksal vd. Amasya: Amasya Üniversitesi Yayınları, 2017.
- Özel, Ahmet. *Hanefî Fıkıh Âlimleri*. Ankara: TDV Yayınları, 2006.

- Özköse, Kadir. "Osmanlı Devleti Döneminde Sivas'ın Tasavvufî Kültür Yapısı". *Osmanlılar Döneminde Sivas Sempozyumu Bildirileri*. 2/44-67. ed. Şeref Boyraz. Sivas: Sivas Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, 2007.
- Özköse, Kadir. *Anadolu Tasavvuf Önderleri*. Konya: Ensar Yayınları, 2008.
- Reis, Bedriye. "Gazâlî'ye Göre Sözde Sûfiler ve Yanılgı Noktaları". *Ekev Akademi Dergisi* 17/55, (2013), 137-150.
- Rûmî, Eşrefoğlu. *Müzekki'n-nüfûs*. İstanbul: Metin Yayın Dağıtım, 1996.
- Sadeddîn, Müstakim-zâde Süleyman. *Hülâsatü'l-Hediyye*. İstanbul: Millet Kütüphanesi, Ali Emiri, Şer'iyye, 1082.
- Serrâc, Ebû Nasr et-Tûsî Serrâc. *el-Lüma' fî Târihi't-tasavvufi'l-İslâmî (İslâm Tasavvufu)*. ter. Hasan Kâmil Yılmaz. İstanbul: Altınoluk Yayınları, 1996.
- Sivâsî, Abdülehad Nûrî. *Kasmu'l-Mübtediîn bi-Sinâni's-Sünne*. İstanbul: Beyazıt Kütüphanesi, Veliyüddîn Efendi, 1827/2.
- Sivâsî, Abdülehad Nûrî. *Dîvân*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Mihrişah, 159.
- Sivasî, Abdülmecid. *Letâifü'l-Ezhâr ve Lezâizü'l-Esmâr*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Mihrişah Sultan, 255.
- Sivasî, Abdülmecid. *Dürer-i Akâid*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Mihrişah Sultan, 300/1.
- Sivasî, Abdülmecid. *Tefsîr-i Sûre-i Fâtiha*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Mihrişah Sultan, 300/2.
- Sivâsî, İbrahim. *Şerhu risâle fî ilmi âdâbi'l-bahs*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi Bölümü, 6175.
- Sivâsî, İbrahim. *Mecmûatü kasâid fî medhi şeyhu'l-İslâm Feyzullah Efendi*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi, 2843.
- Sivâsî, İbrahim. *Şerhu adâbu'l-Birgivi*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Servili, 281.

- Sivâsî, İbrahim. *Hâşiye alâ şerhi Taşköprü-zâde alâ âdâbi'l-münâzara*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Laleli, 3031.
- Sivâsî, İbrahim. *Risâle fî mebâhîsu't-ta'rîf*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Kılıç Ali Paşa, 658.
- Sivasî, Recep. *Necmü'l-hüdâ*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Lala İsmail Kitaplığı, 694/2.
- Sivasî, Recep. *Risâle fî usûli'l-Halvetiyye*. İstanbul: Beyazıt Kütüphanesi Veli-yüddin Efendi Bölümü, 1836.
- Sivasî, Recep. *Hidayet Yıldızı Şemseddin Sivâsî'nin Menkıbeleri*. ter. H. Şemsi Güneren. İstanbul: Seçil Ofset, ts.
- Sivasî, Recep. *Necmü'l-hüdâ fî Menâkıbı'ş-Şeyh Şemseddîn Ebi's-senâ (Şems-i Sivâsî Menâkıbnâmesi)*. ter. Fatih Çınar. İstanbul: Büyüyenay Yayınları, 2019.
- Sivâsî, Şemseddîn. *Mir'âtü'l-ahlâk*. haz. Birgül Toker. Sivas: Sivas Belediyesi Yayınları, 2015.
- Sûzî, Ahmed. *Sülûknâme*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Osman Huldi, 63.
- Süer, Fatih Ramazan. *Şemseddîn-i Sivâsî Dîvânı*. İstanbul: H Yayınları, 2017.
- Sühreverdî, Şihâbüddîn. *Avârifü'l-maârif (Gerçek Tasavvuf)*. ter. Dilaver Selvi. Ankara: Semerkand Yayınları, 2001.
- Şirvânî, Yahyâ. *Şifâü'l-Esrâr (Sufi Yolunun Sırları)*. haz. Mehmet Rıhtım. İstanbul: Sufi Kitap, 2014.
- Tahir, Mehmet. *Osmanlı Müellifleri*. 4 Cilt. haz. A. Fikri Yavuz - İsmail Özen. İstanbul: Meral Yayınevi, ts.
- Tahir, Mehmet. *Ahlak Kitaplarımız*. İstanbul: Necmi İstikbâl Matbaası, 1325.
- Toparlı, Recep. *Şemseddin Sivâsî Divanı*. Sivas: Gurbet Yayınları, 1983.
- Tuman M. Nâil. *Tuhfe-i Na'ilî Divân Şâirlerinin Muhtasar Biyografileri*. 2 Cilt. haz. Cemal Kurnaz - Mustafa Tatçı. Ankara: Bizim Büro Yayınları, 2001.

Türer, Osman. *Ana Hatlarıyla Tasavvuf Tarihi*. İstanbul: Seha Neşriyat, 1995.

Uludağ, Süleyman. "Halvetiyye". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 15/393-395. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.

Üçer, Müjgân. "Şemseddin Sivâsî Hazretleri (1520-1597) ve Son Sivâsîlerden Hatıralar". *İlim ve Kültür Tarihinde Sivâsîler, Ulusal Sempozyum Tebliğleri*. 56-63. ed. Osman Kavaklıoğlu vd. Sivas: Kemaleddin İbn-i Hümmam Vakfı Yayınları, ts.

Vassaf, Hüseyin. *Sefîne-i Evliya*. 5 Cilt. haz. Mehmet Akkuş - Ali Yılmaz. İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2006.

Vicdani, Sadık. *Tarikatlar ve Silsileleri*. haz. İrfan Gündüz. İstanbul: Enderun Kitabevi, 1995.

Yasak, İbrahim. *Sivas Yatırları ve Abdülvehhab Gazi Hazretleri*. Sivas: Seyran Yayınları, 2004.

Yesevî, Ahmed. *Divân-ı Hikmet'ten Seçmeler*. nşr. Kemal Eraslan. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1991.

Yörükân, Y. Ziya. *Müslümanlık ve Kur'ân-ı Kerim'den Âyetlerle İslam Esasları*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1998.